

УДК 355.402

КРАВЧЕНКО Р.М., кандидат юридичних наук

МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІ ІНОЗЕМНОГО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ

Анотація. У статті на підставі проведеного аналізу нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в сфері контррозвідувального забезпечення збройних сил країн ЄС, виявлено та виокремлено правові рішення, які можуть бути адаптовані до національного законодавства в інтересах підвищення ефективності здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України, а також правового забезпечення діяльності та організаційної побудови органів військової контррозвідки СБ України. За результатами проведеного дослідження автором запропоновано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавчого підґрунтя діяльності органів військової контррозвідки СБ України.

Ключові слова: органи військової контррозвідки, правове забезпечення, організаційна побудова, іноземний досвід.

Summary. Ukraine's course on European integration requires an active search for effective mechanisms of participation in the construction of modern European security architecture. Based on the analysis of legislative acts in the field of counterintelligence support of the armed forces of the EU States, the author has identified legal solutions that can be adapted into national legislation in order to increase the effectiveness of counter-intelligence support of the Armed Forces of Ukraine by the military counter-intelligence bodies of the Security Service of Ukraine, as well as improvements in legislative support for the activities and organizational construction of military counter-intelligence bodies of the Security Service of Ukraine. Here it is presented scientifically based research proposals, which are essential for improving the legislative basis of the activities of military counterintelligence bodies on counterintelligence support of military formations of Ukraine.

Keywords: military counterintelligence, counterintelligence support, activity, legal support, organizational construction, adaptation of the European experience

Аннотация. Взятый Украиной курс на евроинтеграцию требует активного поиска эффективных механизмов участия в строительстве современной архитектуры европейской безопасности. В этой связи в статье на основании проведенного анализа нормативно-правовых актов, регулирующих общественные отношения в сфере контрразведывательного обеспечения вооруженных сил государств ЕС, автором выявлены правовые решения, которые могут быть адаптированы в национальное законодательство в интересах повышения эффективности контрразведывательного обеспечения вооруженных Сил Украины органами военной контрразведки СБ Украины, а также усовершенствования законодательного обеспечения деятельности и организационного построения органов военной контрразведки СБ Украины. По результатам проведенного исследования изложены научно обоснованные предложения, которые имеют существенное значение для усовершенствования законодательной основы деятельности органов военной контрразведки по контрразведывательному обеспечению воинских формирований Украины.

Ключевые слова: военная контрразведка, контрразведывательное обеспечение, деятельность, правовое обеспечение, организационное построение, адаптация европейского опыта.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні тенденції та процеси здійснюють безпосередній вплив на стан державної безпеки України, зокрема на збереження її

конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканності [1]. Водночас стратегічний курс України на євроінтеграцію вимагає активного пошуку ефективних механізмів та інструментів участі у побудові сучасної архітектури європейської безпеки. Він передбачає не тільки оперативну сумісність основних складових вітчизняного сектору безпеки і оборони з відповідними структурами європейських країн, але й проведення продуманого реформування основних елементів, що забезпечують національну безпеку в загальному контексті світових тенденцій [2].

На сьогодні в Україні стоїть питання щодо реформування Служби безпеки України, головною метою якого є утворення ефективної, динамічної та гнучкої в управлінні спеціальної служби, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, приведення завдань, функцій і напрямів її діяльності у відповідність з актуальними потребами захисту суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Одним із напрямів реформування власних спеціальних служб є вивчення досвіду іноземних держав, зокрема окремих країн ЄС [3].

Вирішення завдань підвищення ефективності контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України вимагає вивчення можливостей адаптації іноземного досвіду правового забезпечення діяльності та організаційної побудови органів військової контррозвідки.

Результати аналізу наукових публікацій. Проблеми законодавчої регламентації контррозвідувальної діяльності та її напрямів стали предметом вивчення І. Авдошина, О. Довганя, А. Марущака, Г. Новицького, В. Пилипчука, М. Романова, І. Слюсарчука, М. Стрельбицького, Р. Чорного, М. Шиліна, В. Ярковського та інших. Питання врахування практики окремих країн, вихідні умови розвитку та комплекс загроз яких наближені до тих, що характерні для України, опрацьовували С. Фальченко та В. Гребенюк. Незважаючи на достатньо широке коло наукових доробок стосовно проблем адаптації в національне законодавство іноземного досвіду правового забезпечення діяльності та організаційної побудови внутрішніх служб безпеки, проблеми, пов'язані з упровадженням кращих зразків правового регулювання на сучасному етапі діяльності органів військової контррозвідки, залишаються ще недостатньо опрацьованими.

Метою статті є визначення існуючих в законодавстві іноземних держав елементів правового статусу органів військової контррозвідки, які доцільно враховувати при формуванні підходів до удосконалення законодавчих та організаційно-правових засад контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз організаційних основ діяльності органів військової контррозвідки в іноземних країнах [4], національних законодавств, що регулюють їх правовий статус [5], європейських принципів права в розподілі повноважень спеціальних служб щодо контррозвідувального забезпечення військових формувань [6], дозволив автору сформулювати пропозиції з адаптації іноземного досвіду правового забезпечення та організаційної побудови органів військової контррозвідки СБУ (ВКР СБУ). Так, підвищенню ефективності діяльності органів ВКР СБУ, на нашу думку, могло б сприяти розширення законного підґрунтя діяльності за рахунок юридичного закріплення наступних елементів правового положення.

1. Визначення системи органів військової контррозвідки, включаючи центральний орган управління, територіальні підрозділи та їх структуру.

2. Встановлення граничної чисельності особового складу органів військової контррозвідки у відсотковому відношенні до загальної чисельності збройних сил та інших військових формувань.

3. Нормативне визначення завдань та повноважень органів військової контррозвідки, що охоплюються поняттям контррозвідувальне забезпечення збройних сил.

4. Заборона покладання на органи військової контррозвідки завдань, не пов'язаних із забезпеченням державної безпеки.

5. Нормативне визначення необхідності розробки річної програми контррозвідувального забезпечення збройних сил, яка повинна містити, серед іншого, завдання, які необхідно виконати; обсяг і послідовність реалізації цих завдань; пріоритети роботи; критерії виконання/невиконання визначених завдань і пріоритетів, а також порядок її затвердження та звітування за результатами виконання.

6. Визначення завдання інформаційно-аналітичної діяльності органів військової контррозвідки, як проведення заходів щодо встановлення системних причин та передумов виникнення загроз збройним силам, протидію яким віднесено до компетенції органів військової контррозвідки. Встановлення, що інформаційно-аналітична діяльність повинна здійснюватися органами військової контррозвідки виключно для реалізації своїх повноважень.

7. Правова регламентація діяльності органів військової контррозвідки в сфері протидії кіберзагрозам збройним силам.

8. Визначення завдань органів військової контррозвідки в системі інформаційної боротьби, як системи скоординованих заходів інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного характеру, які проводяться з метою створення сприятливих умов для успішного ведення воєнних дій, а також захисту власного інформаційного середовища.

9. Законодавче закріплення завдання органів військової контррозвідки щодо контррозвідувального забезпечення миротворчих контингентів збройних сил.

10. Нормативне визначення повноважень органів військової контррозвідки по відношенню до суб'єктів господарювання, які виконують роботи чи надають послуги оборонного призначення, в тому числі пов'язані з перебуванням на військових об'єктах та отриманням доступу до державної таємниці. Включення відповідних вимог, що стосуються забезпечення контррозвідувального режиму, в положення договорів, які укладає оборонне відомство.

11. Визначення категорій осіб (таких як військовослужбовці та працівники збройних сил, члени їх сімей, працівники підрядних організацій Міністерства оборони, колишні військовослужбовці, якщо питання стосуються періоду проходження ними військової служби), у відношенні яких органами військової контррозвідки можуть проводитися відповідні контррозвідувальні заходи.

12. Правова фіксація можливостей органів військової контррозвідки проводити у збройних силах колективні та індивідуальні інструктивні заняття з метою доведення до військовослужбовців, працівників та співробітників підрядних організацій, що виконують оборонні замовлення, інформації про юридичні аспекти кримінального покарання за шпигунство та інші злочини проти національної безпеки, відомостей у визначеному обсязі стосовно іноземних розвідувальних служб, цілей та видів їхньої діяльності, методів проведення розвідувальних операцій, ознак проведення розвідувально-підривної діяльності, залучення до конфіденційного співробітництва, способів підтримання зв'язку, фінансування, міжнародного тероризму та споріднених загроз безпеці особового складу, майну збройних сил та інформації військового характеру, превентивних заходів, які доцільно вживати особовому складу збройних сил та членам їх сімей;

13. Запровадження норми права щодо обов'язкового щорічного проходження кожним військовослужбовцем та працівником збройних сил групових чи індивідуальних

занять контррозвідувальної спрямованості. При цьому, індивідуальні інструктивні заняття повинні проводитися з певними категоріями військовослужбовців (тими, що мають доступ до особливо важливої таємної інформації, криптографічних даних, науково-технічної діяльності оборонної спрямованості, розвідувальної діяльності, підтримують обумовлені службовою необхідністю контакти з іноземними науковцями, студентами, офіцерами зв'язку, планують виїхати до визначених країн, взяти участь у міжнародних науково-технічних заходах, навчаннях, тренуваннях, версифікаційній діяльності, виконувати обов'язки військових аташе за кордоном, народилися, мешкали чи мають родичів у визначених країнах).

14. Нормативне закріплення обов'язків військовослужбовців та працівників збройних сил, виконання яких є необхідним для реалізації органами військової контррозвідки своїх функцій:

- вживати заходи, або утримуватись від певних дій, в інтересах запобігання негативному впливу розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб;
- проходити щорічні тренування (заняття/інструктажі) з метою доведення органами військової контррозвідки інформації щодо загроз іноземної розвідувальної, терористичної діяльності, а також кіберзагроз комп'ютерним мережам та автоматизованим системам;
- повідомляти встановленим порядком органам військової контррозвідки визначену інформацію щодо фактів або ознак, розвідувальної, терористичної, антиконституційної, іншої підривної діяльності, в тому числі пов'язаної з несанкціонованим доступом до автоматизованих систем і комп'ютерних мереж, у відношенні власних або відомих контактів з особами, які можуть бути причетними до іноземних спецслужб та терористичних організацій.

15. Встановлення дисциплінарної відповідальності військовослужбовців та працівників збройних сил за невиконання обов'язку щодо надання до органів військової контррозвідки інформації про факти чи ознаки розвідувально-підривної діяльності.

16. Впровадження в систему військової освіти та бойової підготовки у збройних силах тренувальних курсів щодо ознак розвідувально-підривної діяльності у відношенні збройних сил та порядку повідомлення про них органів військової контррозвідки. Вказані курси повинні розроблятися органами військової контррозвідки і можуть бути поєднані з інформаційними програмами щодо забезпечення безпеки функціонування автоматизованих систем, охорони державної таємниці та службової інформації.

17. Надання органам військової контррозвідки права, в окремих випадках, для виконання своїх завдань тимчасово залучати військовослужбовців збройних сил.

18. Встановлення обов'язку військового командування та органів військового управління збройних сил, військовослужбовцям сприяти органам військової контррозвідки у виконанні ними своїх завдань, а також їх права вимагати від військовослужбовців припинення дій, що перешкоджають здійсненню завдань і функцій органів військової контррозвідки.

19. Правова регламентація взаємних прав та обов'язків співробітників військової контррозвідки та командирів відповідних рівнів, зокрема в частині інформування військових посадових осіб у визначеному обсязі щодо запланованої чи поточної контррозвідувальної діяльності, яка проводиться у певному операційному районі чи в сфері відповідальності цього командування.

20. Запровадження адміністративної відповідальності військовослужбовців та працівників збройних сил за невиконання законних вимог посадових осіб органів військової контррозвідки.

21. Створення юридичних підстав участі співробітників військової контррозвідки у службових розслідуваннях, що проводяться у збройних силах за фактами зникнення або дезертирства військовослужбовців та працівників, які протягом останнього року мали доступ до цілком таємної чи службової інформації в сфері оборони, перебували в підрозділах спеціального призначення; порушення вимог режиму секретності; несанкціонованого доступу до електронно-обчислювальних машин та автоматизованих систем передачі інформації; вчинення чи спроб вчинення самогубства військовослужбовцями та працівниками збройних сил, які мали доступ до таємної чи службової інформації.

22. Нормативне закріплення можливостей отримання контррозвідувальної інформації шляхом допитів полонених та перебіжчиків, вивчення захоплених у противника документів, зразків озброєння і техніки.

23. Запровадження правових підстав для проведення органами військової контррозвідки інструментальних психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфу, зокрема, у зв'язку з наданням військовослужбовцям збройних сил допуску до інформації з обмеженим доступом чи залученням до робіт, призначенням до розвідувальних підрозділів, доступом до шифрувальних документів та приміщень.

24. Встановлення підстав та порядку доступу органів військової контррозвідки до баз даних збройних сил, у тому числі автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних.

25. Надання органам військової контррозвідки права вносити у межах своєї компетенції військовому командуванню подання щодо усунення порушень, причин і умов, що сприяють проведенню розвідувально-підривної діяльності.

26. Надання органам військової контррозвідки права створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності у сфері контррозвідувальної діяльності, трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу.

27. Створення правових підстав для забезпечення органів військової контррозвідки охороною, транспортом та засобами зв'язку (у тому числі спеціальними), засобами індивідуального захисту, вогнепальною зброєю, іншим необхідним майном, обмундируванням, приміщеннями в межах відповідних військових гарнізонів за рахунок збройних сил.

28. Запровадження кримінальної відповідальності за саботаж, як навмисне невиконання військовослужбовцями своїх обов'язків, чи навмисне недбале їх виконання зі спеціальною метою завдання шкоди бойовій готовності збройних сил. Визначення обов'язком органів військової контррозвідки здійснювати у збройних силах виявлення, попередження та припинення саботажу, який здійснюється за завданням іноземних спецслужб та організацій.

29. Визначення місця та завдань співробітників військової контррозвідки в похідному порядку при пересуванні підрозділів збройних сил на марші, а також при розміщенні підрозділів у призначеному районі розташування.

30. Визначення заходів контррозвідувальної підтримки військ на етапах підготовки до бою, ведення бою та виходу з бою, їх включення до бойових наказів, планів проведення бойових операцій, замислів виконання тактичних бойових завдань.

31. Введення статутної норми, згідно з якою командирам відповідних рівнів при виданні бойових наказів чи складанні планів проведення бойової операції рекомендовано визначати заходи контррозвідувальної підтримки військ на етапах підготовки до бою, ведення бою та виходу з бою, а також інтегрувати заходи контррозвідувальної підтримки до всіх планів, тренувань, систем, занять, доктрин, та стратегій.

При цьому необхідно сказати, що Україна в цілому потребує подальшої розбудови системи правового гарантування національної безпеки шляхом напрацювання відповідних законів, концепцій, доктрин, стратегій і програм. З огляду на це актуальною постає проблема розвитку правової науки в галузі національної безпеки та інституційного забезпечення її становлення [7].

Висновки.

Таким чином, упровадження іноземного досвіду, зокрема щодо вищерозглянутих норм, у законодавство України, дасть змогу підвищити ефективність контррозвідального забезпечення військових формувань України та удосконалив законодавче підґрунтя діяльності та організаційної побудови військової контррозвідки Служби безпеки України.

Результати проведеного дослідження доцільно використати в ході розробки пропозицій з удосконалення законодавчих та організаційно-правових засад контррозвідального забезпечення Збройних Сил України.

Використана література

1. Пилипчук В.Г., Дзьобань О.П. Вплив глобалізаційних процесів на конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканність України. *Гуманітарний часопис*. 2010. № 1. С. 5-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2010_1_3
2. Єрмолаєв Д.І. Реформування розвідувальних, контррозвідувальних та спеціальних служб після холодної війни: світовий досвід. *Інвестиції: практика і досвід*. 2013. № 23. С. 139-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_32
3. Ходанович В.О. Окремі питання виявлення й розслідування шпигунства в Україні та ФРН. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 31. С. 130-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_31_35
4. Кравченко Р.М. Організаційні основи діяльності органів військової контррозвідки в європейських країнах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2018. № 1–2. С. 151-160.
5. Кравченко Р.М. Функціональні моделі органів військової контррозвідки в державах Європи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції *Виклики політики безпеки*, м. Львів, 15 жовтня 2018 року. Львів, 2018. С. 132-134.
6. Кравченко Р.М. Роль європейських принципів права у визначенні повноважень органів військової контррозвідки Служби безпеки України щодо контррозвідального забезпечення військових формувань. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 1(25). С.74-84.
7. Пилипчук В. Пріоритети розвитку права і правової науки в галузі безпеки в умовах глобалізації та геополітичних трансформацій. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 3-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_3_1

~~~~~ * * * ~~~~~